

LIMPERG'S THEORIE VAN DE VERVANGINGSWAARDE

door Prof. Dr. H. J. van der Schroeff

In het wetenschappelijk werk van *Limperg* neemt de theorie van de vervangingswaarde een belangrijke plaats in. Men mag tevens zeggen een centrale plaats, in die zin, dat deze theorie doorwerkt op een aantal andere leerstukken van de bedrijfseconomie. In het bijzonder geldt dit voor de leerstukken van de kostprijs, van de winstbepaling en van de financiering.

Ten aanzien van de leer van de kostprijs kan worden gezegd, dat de theorie van de vervangingswaarde een principiële verandering heeft gebracht in het kosten- en kostprijsbegrip. Niet de in het verleden gebrachte offers - zo leert de theorie - zijn bepalend voor de kostprijs, maar de waarde, die op het moment van de ruil aan het goed moet worden toegekend op basis van de vervangingswaarde van de produktiemiddelen, voor de totstandkoming van het produkt vereist. De theorie heeft een einde gemaakt aan de mechanische kostenopvatting, waarin zonder rekening te houden met de doelmatigheid van de gebrachte offers en met de invloed van de zich wijzigende prijsverhoudingen, de kostprijs uit historische gegevens wordt opgebouwd. Door het kostenbegrip aan het waardebegrip te verbinden heeft de theorie aan de begrippen kosten en kostprijs een economische inhoud gegeven.

Een nauwe binding is er ook met het vraagstuk van de winstbepaling. Niet alleen kosten en waarde hangen samen, maar ook de begrippen waarde en winst, zoals *Limperg* in zijn colleges over „De waardebeoordeling voor de balans” heeft uitgewerkt. Ondanks deze nauwe betrekking is het winstprobleem een zelfstandig leerstuk. Wij merken zulks op, omdat men herhaaldelijk doet voorkomen alsof de theorie van de vervangingswaarde en het winstvraagstuk identiek zijn, met het gevolg dat men de moeilijkheden welke de winstproblematiek nog biedt, als onvolkomenheden van de theorie van de vervangingswaarde aanmerkt. De leer van de vervangingswaarde is een waardetheorie; niet meer en niet minder. Ook al moge de theorie van de vervangingswaarde een waardevolle handreiking bieden - indien de lezer mij deze woordspeling wil veroorloven - voor het winstvraagstuk, dit laatste vormt een zelfstandig probleem, dat ons nog voor talrijke vraagpunten plaatst.

Hetzelfde mag gezegd worden ten opzichte van de relatie met de financiering, zoals naar voren komt in de bijdrage van collega *Scheffer*, die men in dit nummer zal kunnen aantreffen.

Van *Limperg's* werk heeft de theorie van de vervangingswaarde wel de grootste bekendheid verworven, een bekendheid die belangrijk verder reikt dan de vakkringen in engere zin. In het bedrijfsleven heeft de theorie grote belangstelling getrokken. Het scepticisme, waarmede de nieuwe gedachte destijds - nu bijna 40 jaar geleden - door de praktijk werd ontvangen, mag heden als overwonnen worden beschouwd. De theorie wint geleidelijk veld. Vastgesteld kan worden, dat er heden ten dage tal van bedrijven zijn - waaronder de meest belangrijke in den lande - die hun beleidsoverwegingen en -beslissingen ten opzichte van hun bedrijfsvoering op de vervangingswaardegedachte hebben gebouwd. De voortschrijdende stijging van het prijsniveau in de jaren die achter ons liggen, heeft er mede toe bijgedragen om het bedrijfsleven voor de gedachte ontvankelijk te maken.

De toegenomen belangstelling en toepassing sluit niet in, dat de theorie van de vervangingswaarde steeds recht wordt gedaan. Telkenmale wordt men er door getroffen, dat de theorie wordt uitgelegd en in de praktijk wordt gehanteerd op een wijze, die niet in overeenstemming is met haar fundamentele grondslagen. Zoals met iedere gedachte die geleidelijk tot gemeen goed wordt, treden vertekeningen op; er zijn - zoals ik wel pleeg te zeggen - „mythen” ontstaan, waarin de oorspronkelijke theorie nauwelijks is terug te vinden. Ook de theorie van de vervangingswaarde is daaraan niet ontkomen. De theorie beoogt niet - men doet haar onrecht aan door zulks te denken - een remedie te zijn tegen onzekerheden, die onverbrekkelijk aan het ondernemerschap verbonden zijn. Haar toepassing betekent niet, dat de continuïteit van het bedrijf automatisch verzekerd is, noch van het vermogen dat voor de bedrijfsvoering wordt vereist. Evenmin houdt haar toepassing de volledige vrijwaring in tegen de economische gevolgen van de voortschrijdende geldontwaarding, van de conjunctuurwisselingen dan wel van de structurele wijzigingen in de maatschappij. Wie zo de theorie van de vervangingswaarde meent te interpreteren en daaraan deze eisen meent te kunnen stellen, staat wel ver verwijderd van *Limperg's* conceptie. Theorie en praktijk zullen er in hoge mate mede gediend zijn wanneer dit soort van misvattingen uit de weg worden geruimd. Om zulks te doen, zijn vele bladzijden meer vereist dan het beperkte aantal dat aan ieder van de schrijvers in dit nummer voor zijn bijdrage kon worden toegewezen. Zo ik nochtans in dit artikel - *Limperg* ter ere - enige opmerkingen wil maken over een aantal verkeerde interpretaties van de vervangingswaardegedachte, wil ik dit doen door enkele grondslagen van diens theorie nog eens in het licht te stellen.

Het is wellicht niet algemeen bekend, dat *Limperg* zijn ideeën over de vervangingswaarde omstreeks de jaren 1917/18 concipieerde vóór het verschijnen van het boek van *Schmidt*, waarin deze het begrip reproductiewaarde (later omgezet in vervangingswaarde) introduceerde. In 1921 deed deze Frankforter hoogleraar zijn boek „Die organische Bilanz im Rahmen der Wirtschaft” het licht zien, dat ook in ons land zeer de aandacht trok.

Deze opmerking bedoelt niet een prioriteit te stellen om nog eens een extra eerbewijs te geven aan de nestor van de nederlandse bedrijfseconomie. De reden waarom wij de aandacht op dit feit vestigen is gelegen in onze overtuiging, dat men *Limperg's* denkbeelden omtrent de vervangingswaarde verkeert beoordeelt wanneer men deze in het licht ziet van de opvatting van *Schmidt*. De omstandigheid, dat beide beschouwingen in een zelfde tijd naar voren traden heeft wel aanleiding gegeven tussen beide verband te leggen. Is er uiterlijk een overeenkomst doordat beiden het begrip vervangingswaarde hanteren, naar hun grondslagen bestaan echter tussen de theorieën van *Schmidt* en *Limperg* fundamentele verschillen. Hetzelfde geldt ook voor de reproductiekostentheorie van *Carey* (die van 1858 dateert), waarnaar men wel eens heeft verwezen om te doen uitkomen, dat er met de vervangingswaardetheorie niets nieuws onder de zon is.

Ook hier gaat het niet om een prioriteit, maar wel om het vaststellen van de fundamentele grondslagen van deze gedachten, die, althans naar het uiterlijk, zoveel punten van overeenstemming vertonen. Het markante verschil tussen de opvatting van *Schmidt* en *Carey* enerzijds en die van *Limperg* anderzijds is, dat *Limperg* niet één maar twee grondslagen in zijn theorie invoerde. In aansluiting met datgene wat de economische theorie

leert, dat de oorsprong van de waarde van een goed steeds moet voortkomen uit een opbrengstwaardering, stelde *Limperg* de vervangingswaarde *naast* de opbrengstwaarde. Goederen die niet een opbrengstwaardering hebben, bezitten geen waarde en daarmee ook geen vervangingswaarde.

Hier is het punt om te wijzen op een eenzijdige interpretatie van de theorie van de vervangingswaarde, die nog veelvuldig wordt aangetroffen. Daartoe valt de opvatting te rekenen, als zou de theorie van de vervangingswaarde hebben gezegd, dat het waardeoordeel omtrent een goed op enig moment bepaald wordt door de vervangingswaarde, gemeten aan het offer voor de vervanging. Deze voorstelling en interpretatie is niet alleen eenzijdig en aprioristisch, maar ook principieel onjuist. De theorie van de vervangingswaarde, zoals *Limperg* deze heeft ontworpen, is niet een monistische theorie in de zin dat zij alleen de vervangingswaarde (gelijk *Carey/Schmidt*) als waarde-oordeel kent. Wezenlijk voor de beoordeling zijn haar twee waardegrondslagen: opbrengstwaarde en vervangingswaarde, die gecoördineerde waardebegrippen vormen in de zin, dat zij in onderlinge samenhang moeten worden beschouwd. De theorie draagt een eclectisch karakter, waarmee bedoeld is, dat het waarde-oordeel door een keuze wordt bepaald.

De keuze uit opbrengstwaarde of vervangingswaarde wordt vaak zo geïnterpreteerd, dat de laagste van beide bepalend is. Ofschoon deze regel in vele gevallen opgaat, is zij nochtans in haar algemeenheid onjuist. Zij is geen *passe-partout*. Niet voor alle gevallen kan worden gesteld, dat bij een opbrengstwaarde die lager is dan de vervangingswaarde, de eerste bepalend zou zijn. Uiteraard wijst dit op een ongunstige waardeverhouding, maar dit houdt niet in, dat daardoor vervanging steeds ondoelmatig zou zijn. De mogelijkheid is aanwezig, dat het nalaten van een vervanging in zulk een situatie een groter nadeel zou betekenen dan het ongunstig verschil tussen opbrengstwaarde en vervangingswaarde.

Het cliché-karakter dat men wel aan de theorie van de vervangingswaarde geeft, is een bezwaar voor haar toepassing. Men schat de theorie van de vervangingswaarde eerst dan op haar juiste betekenis wanneer men heeft ingezien, dat het een *beleidstheorie* is, welke beoogt normatieve aanwijzingen te geven voor een economisch verantwoorde en beleidvolle reactie op de temporaire en structurele wijzigingen, die zich in maatschappij en bedrijf voordoen. De theorie houdt voor, dat het in eerste instantie de waardeverhoudingen in het *heden* zijn - af te leiden uit de prijsverhoudingen op *het moment van waardering* - waaraan de in het bedrijf te nemen beslissingen zullen moeten worden afgemeten en afgewogen. *Limperg* heeft daarbij niet eenzijdig de vervangingswaarde naar voren gebracht. Deze is dan alleen bepalend voor het waarde-oordeel, indien op grond van de voor de situatie geldende beleidsoverwegingen vervanging doelmatig moet worden geoordeeld. Ook indien de opbrengstwaarde lager is dan de vervangingswaarde kan er een belang in gelegen zijn om tot vervanging over te gaan. Een reeks van omstandigheden en overwegingen, waarbij wij hier niet stil staan, kan hierbij een rol spelen. Te wijzen valt slechts op de nadelen die verbreking van de continuïteit met zich brengt. Doordat in het merendeel van de gevallen bij de beslissingen met de continuïteit rekening moet worden gehouden, krijgt de vervangingswaarde haar betekenis; zij vormt de grondslag voor de waardering, voor zover vervanging onder de gegeven omstandigheden economisch geboden is.

Het bovenstaande, waarin de aanhangers van de theorie van de vervan-

gingswaarde een hun wel vertrouwde stof zullen vinden, heeft nog eens in het licht willen stellen, dat *Limperg's* theorie niet de beperktheid heeft van de opvattingen van *Carey*, *Schmidt*, c.s. Het uitgaan van de vervangingswaarde als eenzijdig oordeel is aprioristisch en onhoudbaar. Het gaat steeds om het alternatief ten opzichte van de opbrengstwaarde. De relatie tussen de beide gecoördineerde waardebegrippen, die aan de theorie het boven aangegeven beleidskarakter geeft, reken ik tot een van de sterkste punten in *Limperg's* conceptie.

Een eenzijdige uitleg van de theorie is ook die, waarbij de vervangingswaarde steeds *aan het moment van de ruil* verbonden wordt. Dat men zulks doet is het gevolg van de toepassing van de theorie op de leer van de kostprijs. In het kader van dit probleem gaat het om de vaststelling van de grootte van het offer bij de ruil van het produkt. Daardoor wordt het ruilmoment voor het waarde-oordeel bepalend. Hoe belangrijk de toepassing van de vervangingswaardegedachte op de leer van de kostprijs ook moge zijn, de theorie heeft een veel ruimere strekking. Op tal van momenten zal men zich met het oog op de te nemen beleidsbeslissingen moeten afvragen welke waarde aan een goed moet worden toegekend. Op deze gedachte berust de continuele waarderegistratie, die door mijn collega *Abr. Mey* en door mij bij vorige gelegenheden naar voren is gebracht. Het is een te beperkte opvatting de vervangingswaarde uitsluitend aan het ruilmoment te verbinden. Niet alleen valt te denken aan het moment van het opmaken van de jaarrekening, waarbij de waardering zulk een belangrijke rol speelt, maar aan alle momenten, waarop beslissingen in het bedrijf moeten worden genomen, die op of mede op de waardering van de middelen berusten. Steeds gaat het om de vervangingswaarde *op het ogenblik waarop de waardering plaats vindt*.

De laatste hierboven gemaakte opmerking dient wel te worden beklemtoond. Het behoort tot een veel voorkomende misvatting van de theorie, dat als vervangingswaarde zou gelden de *verwachte* vervangingsprijs op het tijdstip van de *effektieve* vervanging. Vastgesteld moet worden, dat dit door *Limperg* nimmer is gezegd en nimmer zo is bedoeld. Hier dreigt de theorie van de vervangingswaarde ernstig te worden vertekend. Door deze onjuiste interpretatie, die veel verwarring heeft gebracht omtrent de inhoud van de theorie, wordt afbreuk gedaan aan een aantal essentiële en meest waardevolle punten in *Limperg's* conceptie. Bepalend is de vervangingswaarde op het moment waarop de waardering plaats vindt, d.i. het moment van de ruil, van de balansopmaking, van de beleidsoverweging of van de beslissing, waarvoor het waardeoordeel nodig is. De kern van de theorie is het vormen van een oordeel omtrent het vervangingsoffer op basis van de verhoudingen op het moment, waarop de waardering betrekking heeft.

Door uit te gaan van de vervangingsprijs, waartegen men *verwacht dat te zijner tijd de daadwerkelijke vervanging* plaats zal vinden, wordt in de kostprijscalculatie en in de winstbepaling een onzekerheidselement gebracht, dat zowel het kosten- als het winstbegrip op losse schroeven stelt. Hier wordt geanticipeerd op een *toekomstig, onzeker* verloop van de prijsverhoudingen. Een speculatief element wordt in de calculatie en in de winstbepaling gebracht, waarvoor de verwijzing naar de onzekerheid en onvoorzienbaarheid in de waardering een te eufemistische uitdrukking is. De vaststelling van de vervangingswaarde op het betrokken moment van de waarde-

ring - de bijdrage van Prof. *ten Doesschate* in dit nummer heeft die nog eens in het licht gesteld - moge tal van twijfelpunten met zich brengen en schattingen in zich houden, deze zijn totaal van andere aard dan die, wanneer men principieel zijn waardering op het *toekomstig* prijsverloop en daarmee op de toekomstige vervangingsprijs richt. Hier dreigen de factoren voor de winstbepaling en beleidsoverwegingen ten aanzien van de winstbestemming te worden verward. Verwachtingen omtrent het toekomstig prijsverloop mogen zich aftekenen op de *bestemming* van de (ex post) berekende winst, zij raken niet het vraagstuk van de winstbepaling zelf. Het was niet zonder reden, dat wij boven schreven, dat de theorie van de vervangingswaarde niet een remedie - sterker nog een panacee - beoogt te zijn tegen de onzekerheden, die onverbrekkelijk aan het toekomstig prijsverloop en daarmee aan het ondernemen verbonden zijn. Men omgeve de begrippen kosten en winst niet met onzekerheidsfactoren, doordat men voor de kostprijsbepaling in het heden en voor de winstbepaling over het *verleden* naar de toekomst kijkt. Men houde - zoals *Limperg* dat gedaan heeft - het kosten- en winstbegrip gaaf!

De uitwerking van het bovenstaande aan de orde gestelde punt vraagt aanzienlijk meer ruimte dan dit artikel toelaat. Van groot belang is het naar mijn mening te achten, dat dit voor de juiste interpretatie van de theorie zo belangrijke vraagstuk nog eens door de beoefenaren van de bedrijfseconomie onder de ogen wordt gezien, opdat er de nodige klaarheid kome. In het kader van wat met dit artikel wordt beoogt moet ik met de boven gemaakte opmerking volstaan.

Wellicht ten overvloede moge er ook nog eens op gewezen worden, dat het niet gaat om de *de facto* vervanging, maar om de substitutiemogelijkheid. Vervanging betekent niet substitutie door het identieke goed. Men vervangt niet de produktiemiddelen, maar de prestaties dezer middelen. De vervanging, waarvan de theorie uitgaat, is dan ook niet een technische, maar een *economisch* adequate substitutie. Het kan zijn dat een goed niet meer te vervangen is, dan wel een identieke vervanging niet doelmatig zou zijn. De waardering moet steeds zijn gebaseerd op de meest doelmatige vervanging, geplaatst binnen het kader van de verhoudingen van het bedrijf. Ook hier liggen nog tal van vraagstukken, waarvan nadere uitwerking bevorderlijk kan zijn om verkeerde interpretaties van de theorie en moeilijkheden bij de praktische hantering uit de weg te ruimen.

Het bovenstaande moge in zijn uiterst beknopte expositie een bijdrage vormen om een aantal fundamentele elementen van *Limperg's* theorie nog eens in het licht te stellen. Ik vond daartoe aanleiding, omdat kennisneming van de wijze waarop de theorie wordt uitgelegd en toegepast, telkenmale weer laat zien hoe er tal van onjuiste interpretaties zijn. De clichétoepassing, waarop wij boven doelden, vormt al te vaak een struikelblok voor het juiste inzicht en waardering van de theorie. Naar mijn vaste overtuiging vermag de theorie van de vervangingswaarde een waardevolle bijdrage te leveren tot de oplossing van tal van vraagstukken, waarin de waarde-bepaling en de waarde-overweging een rol spelen. Ook al zijn er nog vraagstukken, die nadere verduidelijking, uitwerking, resp. aanvulling behoeven, de wijze waarop *Limperg* zijn waardeconceptie heeft ontwikkeld, reken ik tot één van de hoogtepunten in zijn werk.